

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ **ERSA**

ΜΕΛΟΣ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ (RSAI, ERSA)

“Οικονομική Κρίση και Πολιτικές Ανάπτυξης και Συνοχής”

10ο Τακτικό Επιστημονικό Συνέδριο ,
Θεσσαλονίκη, 1 – 2 Ιουνίου 2012

Συνδιοργάνωση

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης:

Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Ανάπτυξης, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών
Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΚΑΙ ‘ΖΩΝΤΑΝΑ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ’: ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗ ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Έλενα Σεφερτζή, εκλεγμένη Αναπληρώτρια Καθηγήτρια - Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Ανάπτυξης, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Email: esef@urenio.org

1. Εισαγωγή

Στις σημερινές συνθήκες όξυνσης των παγκόσμιων και τοπικών προβλημάτων, οι πολιτικές καινοτομίας διευρύνονται ενσωματώνοντας σ’ αυτές και την κοινωνική διάσταση, με στόχο την αντιμετώπιση πιεστικών κοινωνικών αναγκών και τη βιώσιμη ανάπτυξη.

Ο λόγος που η κοινωνική καινοτομία έγινε κεντρικό θέμα την τελευταία δεκαετία, είναι ότι οι υφιστάμενες δομές και πολιτικές δεν μπόρεσαν να αντιμετωπίσουν κάποια από τα πιο κρίσιμα ζητήματα, όπως η κλιματική αλλαγή, η οικονομική κρίση, οι επιδημικές και χρόνιες ασθένειες, η αύξηση της ανεργίας και της φτώχειας, η μετανάστευση και η κοινωνική ανισότητα. Στις μεγάλες αυτές προκλήσεις των ημερών, η κοινωνική καινοτομία καλείται να απαντήσει με νέες και πιο αποτελεσματικές ιδέες και λύσεις, μεθόδους και εργαλεία.

Στο κείμενο εξετάζεται αρχικά η έννοια της κοινωνικής καινοτομίας και στη συνέχεια ο ρόλος των ‘ζωντανών εργαστηρίων’ ως ένα νέο μοντέλο ανοικτής καινοτομίας με τη συμμετοχή των πολιτών και χρηστών στη διαδικασία της κοινωνικής καινοτομίας.

2. Τι είναι Κοινωνική Καινοτομία

Η κοινωνική καινοτομία (Κ.Κ.) είναι νέες ιδέες, προϊόντα, υπηρεσίες, τεχνολογίες, μοντέλα και στρατηγικές για την αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων, χρησιμοποιώντας μέσα κοινωνικής δικτύωσης που δημιουργούν νέες κοινωνικές σχέσεις και συνεργασίες και ταυτόχρονα διευρύνουν και ισχυροποιούν την κοινωνία των πολιτών. Είναι κοινωνική τόσο ως προς τους στόχους και τις εφαρμογές, όσο και ως προς τα μέσα που χρησιμοποιεί για την ανάπτυξή της. Είναι καινοτομία διότι δημιουργεί νέα προϊόντα για την ευημερία της κοινωνίας, αλλά και γιατί ενισχύει την ικανότητα της κοινωνίας να δράσει (Murray et al., 2009).

Το πεδίο της Κ.Κ. είναι πολύ ευρύ καλύπτοντας το δημόσιο, τον ιδιωτικό και το μη κερδοσκοπικό τομέα (Mulgan, 2007). Χαρακτηριστικοί τομείς εφαρμογής είναι η πράσινη

καινοτομία (επαναπροσδιορισμός της έρευνας και ανάπτυξης στην κλιματική αλλαγή για νέες μορφές ενέργειας, πράσινα/ έξυπνα κτίρια, έξυπνες υποδομές μεταφορών, κλπ), νέες μορφές εκπαίδευσης (ανοικτό πανεπιστήμιο, εκπαίδευση από απόσταση), νέες μορφές φροντίδας υγείας (τηλεϊατρική, ανοικτές γραμμές συναγερμού), καταπολέμηση επιδημικών ή χρόνιων ασθενειών, νέες καινοτόμες δραστηριότητες για την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης και της ανεργίας (π.χ. δημιουργία απασχόλησης για νέους και ευπαθείς ομάδες).

Η Κ.Κ. προέκυψε ως ανάγκη εύρεσης νέων απαντήσεων τόσο για την οικονομική κρίση και την ανάπτυξη, όσο και για τη μείωση των ανισοτήτων, την κοινωνική συνοχή και την ποιότητα ζωής. Εν κατακλείδι, οι κοινωνικές καινοτομίες απαντούν σε κοινωνικές προκλήσεις όπου τα σύνορα μεταξύ κοινωνίας και οικονομίας είναι δυσδιάκριτα (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2010α).

Στον οικονομικό τομέα, η συρρίκνωση για παράδειγμα των κοινωνικών δαπανών από τη δημόσια χρηματοδότηση λόγω οικονομικής κρίσης, βρίσκεται σε πλήρη αντίθεση με τη σημαντική αύξηση του κόστους και των δαπανών που προβλέπεται να απαιτηθούν για την υγεία, τη γήρανση και την κλιματική αλλαγή. Αναμένεται αύξηση των δαπανών αυτών κατά 5% το 2050 και θα κοστίζουν το 5% - 15% της παγκόσμιας κατά κεφαλή κατανάλωσης. Η Κ.Κ. καλείται εδώ να αναπτύξει νέα δραστικά και καινοτόμα μοντέλα κοινωνικών υπηρεσιών, να βρει τρόπους μείωσης του κόστους υγείας και της κατανάλωσης ενέργειας, και να βρει έξυπνες λύσεις για πιο αποτελεσματική χρήση των περιορισμένων πόρων (Bureau of European Policy Advisers, 2010). Καθώς η οικονομική κρίση είχε και σοβαρές κοινωνικές επιπτώσεις, ρόλος της Κ.Κ. είναι η προστασία των ευπαθών ομάδων, η πρόληψη των κοινωνικών διακρίσεων, η αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού και της ανεργίας, αλλά και η ανάπτυξη των ικανοτήτων όλου του πληθυσμού, κυρίως μέσα από νέα μοντέλα εκπαίδευσης (European Commission, 2010β).

Η Κ.Κ., παρόλο που αφορά προβλήματα παγκόσμιας φύσης, τις περισσότερες φορές ξεκινά τοπικά και εφαρμόζεται σε μια συγκεκριμένη περιφέρεια, πόλη ή συνοικία. Άλλες περιφέρειες ή πόλεις στη συνέχεια μιμούνται και εφαρμόζουν τις ίδιες καινοτομίες. Τα παραδείγματα τοπικών πρωτοβουλιών για την ανάπτυξη κοινωνικών καινοτομιών είναι πάρα πολλά. Ενδεικτικά παραθέτουμε το ολοκληρωμένο σύστημα μεταφορών στην Curitiba το οποίο απέδειξε ότι οι αποτελεσματικές δημόσιες μεταφορές αποτελούν κοινωνικά και περιβαλλοντικά καλύτερη εναλλακτική από το αυτοκίνητο, το μοντέλο ενοικίασης ποδηλάτων στο Παρίσι που εξαπλώθηκε σε πάρα πολλές άλλες πόλεις, οι έξυπνες πόλεις για την εξοικονόμηση και διαχείριση ενέργειας όπως το Άμστερνταμ, η εθελοντική συνεργασία

μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών στη διαδικασία μείωσης του διοξειδίου του άνθρακα στο Surrey (Murray et al., 2010, Mulgan, 2007).

Παράγοντες ανάπτυξης της τοπικής Κ.Κ. είναι η ελευθερία των τοπικών θεσμών για πειραματισμούς, τα κοινωνικά δίκτυα, η επιθυμία για αλλαγή, η ευαισθητοποίηση των πολιτών, οι εσωτερικές ικανότητες για αλλαγή, η πρόσβαση σε πηγές χρηματοδότησης, οι τοπικές δεξιότητες και η ανατροφοδότηση από την τοπική κοινότητα για την παροχή καλύτερων δημόσιων υπηρεσιών. Επίσης, χρειάζονται στρατηγικές Κ.Κ. για την ικανοποίηση τοπικών κοινωνικών αναγκών και για το μετασχηματισμό των κοινωνικών σχέσεων και των σχέσεων διακυβέρνησης σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο (Bacon et al., 2008).

Οι πόροι της Κ.Κ. προέρχονται από πολιτική υποστήριξη, εθελοντική εργασία, φιλανθρωπία, ιδιωτικές εταιρίες ή συνδυασμός αυτών, ενώ αναπτύσσεται, διαχέεται και παρέχεται από φορείς των οποίων ο πρωταρχικός σκοπός είναι κοινωνικός (European Commission, 2010β). Στους φορείς αυτούς συμπεριλαμβάνονται:

- Ιδιωτικές πρωτοβουλίες. Στον ιδιωτικό τομέα πολλές μεγάλες εταιρείες αναπτύσσουν πρωτοβουλίες προώθησης της κοινωνικής καινοτομίας, όπως η Hewlett-Packard με την ίδρυση του Γραφείου Παγκόσμιας Κοινωνικής Καινοτομίας, τα βραβεία της DEL μέσω του διεθνούς φοιτητικού διαγωνισμού «Social Innovation Challenge 2012», τα προϊόντα Fair Trade, ο ανοικτός κώδικας (open source) της Linux, κ.ά.
- Κυβερνητικοί (τοπικοί ή εθνικοί) οργανισμοί, όπως το Ταμείο Κοινωνικής Καινοτομίας (SIF) και το Γραφείο Κοινωνικής Καινοτομίας και Συμμετοχής Πολιτών (OSICP) στις ΗΠΑ.
- Κοινωνικές επιχειρήσεις, οι οποίες αναπτύσσουν καινοτόμες απαντήσεις σε κοινωνικά προβλήματα, όπως τα επιχειρηματικά μοντέλα για την καταπολέμηση της φτώχειας της Grameen Bank από τον Muhammad Yunus, ή της BRAC από τον Fazle Abed στο Μπαγκλαντές.
- Κοινωνικοί μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί, όπως τα Κέντρα για Κοινωνική Καινοτομία στην Αυστραλία, Καναδά, Ν. Ζηλανδία, Σιγκαπούρη, Αυστρία και αλλού, το Young Foundation με έδρα το Ηνωμένο Βασίλειο.
- Ακαδημαϊκοί οργανισμοί. Πολλά ονομαστά πανεπιστήμια έχουν ιδρύσει Κέντρα Κοινωνικής Καινοτομίας, μεταξύ αυτών τα πανεπιστήμια Carnegie Mellon Heinz College, Fielding, Stanford, Oxford.

Εκτός των παραπάνω, στην Κ.Κ. συμβάλλουν και φιλανθρωπικοί οργανισμοί, διεθνείς οργανισμοί (ΟΟΣΑ, ΟΗΕ), αλλά και κοινωνικές ομάδες και κοινωνικά κινήματα.

Στο πλαίσιο αναθεώρησης της κοινωνικής ατζέντας της Ε.Ε. το 2008 και της υιοθέτησης νέων πολιτικών για το 2020 για μια Ευρώπη «έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη», η Κ.Κ. αποτέλεσε μια νέα στρατηγική για τη βιώσιμη ανάπτυξη, την αντιμετώπιση της κρίσης, την αναβάθμιση του κοινωνικού κεφαλαίου και την είσοδο της κοινωνικής δυναμικής στην καινοτομία (European Commission, 2010γ, European Commission, 2010δ). Σημαντικοί οργανισμοί προώθησης της Κ.Κ. και της κοινωνικής δυναμικής στην Ε.Ε είναι σήμερα το Γραφείο Συμβούλων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (BEPA) το οποίο ανέλαβε το συντονισμό των δραστηριοτήτων Κ.Κ. και το Ευρωπαϊκό Δίκτυο των Ζωντανών Εργαστηρίων (European Network of Living Labs – EnoLL).

3. ‘Ζωντανά Εργαστήρια’ και συμμετοχή των χρηστών στην ανάπτυξη κοινωνικών καινοτομιών

Η κοινωνική διάσταση της καινοτομίας επέφερε αλλαγές τόσο ως προς τους στόχους και τα αποτελέσματα της καινοτομίας, όσο και στη διαδικασία μέσα από την οποία δημιουργούνται αυτά τα αποτελέσματα. Η αλληλεγγύη, η συλλογικότητα, η διευρυμένη συνεργασία και συμμετοχή των χρηστών και πολιτών έγιναν αναπόσπαστο μέρος αυτής της διαδικασίας. Στο πλαίσιο αυτό, νέες μέθοδοι, τεχνικές και εργαλεία κάνουν την εμφάνισή τους, όπως τα ‘ζωντανά εργαστήρια’ που αποτελούν ένα νέο μοντέλο για την προώθηση της συμμετοχής των πολιτών στη διαδικασία της καινοτομίας και την κινητοποίηση των κοινωνικών ικανοτήτων, της δημιουργικότητας του κόσμου και της συλλογικής ευφυΐας (living Labs Europe, 2007).

Τα ζωντανά εργαστήρια (Z.E.) που ορίζονται ως ένα καθοδηγούμενο από τους χρήστες ανοικτό οικοσύστημα καινοτομίας, αποτελούν μια Ευρωπαϊκή πρωτοβουλία για την προώθηση ευφυϊών περιβαλλόντων καινοτομίας σε πόλεις και περιφέρειες, παρέχοντας μια πλατφόρμα για τη συνεργασία πολιτών – επιχειρήσεων – κυβέρνησης – ερευνητών και τη συν-δημιουργία νέων υπηρεσιών, προϊόντων και κοινωνικών υποδομών στην πραγματική ζωή και σε πραγματικό χρόνο (Komninos, 2008). Στηρίζονται σε μεθόδους ανοικτού κώδικα ή συμμετοχής του πλήθους (Open Source - Crowdsourcing) (Bergvall & Stahlbrost, 2009), με τη συμβολή των ΤΠΕ και μέσω κοινωνικής δικτύωσης.

Στόχοι των Z.E. είναι:

- Η συμμετοχή όλων των ενδιαφερομένων, και ειδικά της κοινότητας των χρηστών, από τα αρχικά στάδια της διαδικασίας της καινοτομίας μέχρι τον έλεγχο και την εφαρμογή, για να φέρει την καινοτομία πλησιέστερα στις ανάγκες των χρηστών και της αγοράς.
- Η συνένευση της τεχνολογικής και κοινωνικής διάστασης, τεχνολογιών και πλήθους (Crowdsourcing), για τη συλλογή απόψεων, ιδεών, ανταλλαγή γνώσεων και τη δημιουργία μιας δεξαμενής δημιουργικών ταλέντων με κοινωνική και πολιτιστική διαφοροποίηση.
- Η διερεύνηση, πειραματισμός, έλεγχος και αξιολόγηση νέων ιδεών και καινοτόμων λύσεων σε πραγματικό περιβάλλον, που επιτρέπουν, αφενός, την παρακολούθηση της συμπεριφοράς των χρηστών και των αλληλεπιδράσεων με προϊόντα και υπηρεσίες στο στάδιο ανάπτυξης, και αφετέρου, την απόκτηση πρόσθετης πληροφορίας για τις ανάγκες των χρηστών.

Στη λογική των Ζ.Ε. οι πολίτες και τελικοί χρήστες δεν νοούνται ως μέσο για την εγκυρότητα της χρησιμότητας ή την αποδοχή μιας καινοτομίας, αλλά ως οι βασικοί συντελεστές στη γέννηση ιδεών και ως κύριοι μετέχοντες στη διαδικασία της καινοτομίας. Με αυτόν τον τρόπο τα Ζ.Ε. φιλοδοξούν να δημιουργήσουν προϊόντα και υπηρεσίες που έχουν μεγαλύτερη κοινωνική αξία για τις εμπλεκόμενες κοινότητες. Τα περιβάλλοντα στα οποία λειτουργούν τα Ζ.Ε. είναι ποικίλα. Απευθύνονται τόσο σε αγροτικές, βιομηχανικές, τουριστικές περιοχές, όσο σε πόλεις και προαστιακές περιοχές κατοικίας.

Ένα χαρακτηριστικό έργο είναι το Mediterranean Living Lab for Territorial Innovation (MedLab) του Ευρωπαϊκού Προγράμματος Med, που αφορά την ανάπτυξη Μεσογειακών Ζ.Ε. μέσω συν-σχεδιασμού συν-έρευνας και συν-ανάπτυξης καινοτόμων προϊόντων και υπηρεσιών ΤΠΕ, για την εφαρμογή τους σε πέντε διαφορετικούς τομείς σε Μεσογειακές περιφέρειες:

- Inno-SME - Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας: Δημιουργία ενός Ζ.Ε. για την προώθηση μέσω ΤΠΕ έξυπνων πόλεων και έξυπνων/πράσινων κτιρίων στη Μεσόγειο, με τη συμμετοχή καινοτόμων ΜΜΕ στον τομέα των κατασκευών και της αγοράς ακινήτων, πανεπιστημιακών, συμβούλων και τελικών χρηστών και πελατών από την περιοχή της Μεσογείου.
- Αγροτική Ανάπτυξη - Abla, Rio Nacimiento, Ισπανία: Δημιουργία ενός Ζ.Ε. για την προώθηση μέσω χρήσης ΤΠΕ κοινωνικών καινοτομιών και τη βιωσιμότητα του αγροτικού χώρου (αύξηση της απασχόλησης, ανάπτυξη ΜΜΕ και βελτίωση της

ποιότητας ζωής αγροτικών περιοχών). Στην ανάπτυξη του προϊόντος συμμετείχαν πολίτες της περιοχής, τοπικές αρχές, υπηρεσίες υγείας, τοπικοί επιχειρηματίες και ερευνητές.

- Διαχείριση Παράκτιας Ζώνης – Περιφέρεια Lazio, Ιταλία: Δημιουργία ενός Ζ.Ε. και πλατφόρμας υπηρεσιών ΤΠΕ για τη χωρική ανάλυση παράκτιων ζωνών, με συμμετοχή των χρηστών παράκτιων ζωνών, δημόσιων φορέων, εμπορικών και περιβαλλοντικών συνδέσμων, επιχειρήσεων, ακαδημαϊκών και ερευνητών.
- Συμμετοχικός Στρατηγικός Σχεδιασμός – Περιφέρεια Σικελίας, Ιταλία: Δημιουργία ενός Ζ.Ε. για συμμετοχή στο στρατηγικό σχεδιασμό όλων των κοινωνικών εταίρων και με στόχο την αυτόνομη εδαφική διακυβέρνηση και βιώσιμη χωρική ανάπτυξη με χρήση μέσων κοινωνικής δικτύωσης.
- Τουρισμός – Λάρνακα, Κύπρος: Δημιουργία ενός Ζ.Ε. στον τομέα του τουρισμού με συμμετέχοντες την τοπική κοινωνία, τους τουρίστες και τους ενδιαφερόμενους φορείς για την ανάπτυξη νέων τουριστικών υπηρεσιών.

4. Κοινωνική Καινοτομία και παγκοσμιοποίηση

Οι περισσότερες ιδέες Κ.Κ. μέχρι σήμερα, χρησιμοποιήθηκαν σε ορισμένα μέρη του κόσμου (Ευρώπη, Β. Αμερική και ορισμένα μέρη της Ασίας), αφήνοντας εκτός κοινωνίες που τις έχουν μεγαλύτερη ανάγκη. Βασικά εμπόδια στη χωρική εξάπλωση της Κ.Κ. είναι η έλλειψη μηχανισμών που να εξασφαλίζουν ευρεία διάδοση, η δυσκολία πρόσβασης σε χρηματοδότηση, αλλά και καινοτομίες που δεν είναι βέβαιο ότι ανταποκρίνονται στις ανάγκες της κάθε κοινωνίας. Ο διεθνής συντονισμός των πρωτοβουλιών Κ.Κ., η δημιουργία μηχανισμών για παγκόσμια ροή αγαθών, υπηρεσιών και ιδεών, και η παγκόσμια χαρτογράφηση των ιδιαίτερων κοινωνικών αναγκών, θα μπορούσαν να συμβάλλουν στη χωρική ολοκλήρωση της Κ.Κ.

Τέλος, επισημαίνουμε ότι καθώς τα προβλήματα είναι παγκόσμια αλλά επιλύονται τοπικά, πρόκληση για την παγκόσμια περιβαλλοντική, οικονομική και κοινωνική ευημερία αποτελεί η ανάληψη πρωτοβουλιών και στρατηγικών Κ.Κ. στο σύνολο των τοπικών κοινωνιών. Επίσης όμως, ο πολυδιάστατος και πολύπλοκος χαρακτήρας των προβλημάτων που έχει να αντιμετωπίσει η Κ.Κ., απαιτεί τη δημιουργία νέων θεσμών με συλλογικό πλαίσιο αναφοράς και παγκόσμιων χρηματοδοτικών φορέων.

5. Αναφορές

- Bacon, N., Faizullah, N., Mulgan, G. & Woodcraft, S. (2008). *Transformers: How Local Areas Innovate to Address Changing Social Needs*. National Endowment for Science, Technology and the Arts (NESTA).
- Bergvall-Kareborn, B. & Stahlbrost, A. (2009). Living Lab: An Open and Citizen-Centric Approach for Innovation. *Int. J. Innovation and Regional Development*. 1 (4). p.p. 356–370.
- Bureau of European Policy Advisers (2010). *Empowering People, Driving Change: Social Innovation in the European Union*. European Commission.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2010α). *Ευρώπη 2020: Στρατηγική για Έξυπνη, Διατηρήσιμη και Χωρίς Αποκλεισμούς Ανάπτυξη*. Ανακοίνωση της Επιτροπής. COM (2010) 2020 τελικό.
- European Commission (2010β). *Social Innovation as Part of the Europe 2020 Strategy*. Bureau of European Policy Advisers.
- European Commission (2010γ). *Europe 2020 Flagship Initiative*. Communication from the Commission. COM (2010) 546 final.
- European Commission (2010δ). *This is European Social Innovation*. European Commission, DG Enterprise & Industry.
- Komminos, N. (2008). *Intelligent Cities and Globalisation of Innovation Networks*. Routledge.
- Living Labs Europe (2007). Living Labs Europe: A new Driver for European Innovation. Στο διαδίκτυο: www.livinglabs-europe.com.
- Mulgan, G. (2007). *Social Innovation: What it is, why it Matters and how it Can be Accelerated*. SAID Business School, University of Oxford: Basingstoke Press.
- Murray, R. (2009). *Danger and Opportunity: Crisis and the New Social Economy*. National Endowment for Science, Technology and the Arts (NESTA).
- Murray, R., Caulier-Grice, J. & Mulgan, G. (2010). *The Open Book of Social Innovation*. The Young Foundation.